

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 125 2004

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Conny Svensson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word för Windows eller Word Perfect. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2005 och för recensioner 1 september 2005.

Sedan årgång 2002 av *Samlaren* erhåller uppsatsförfattarna ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Abstracts har språkgranskats av Sharon Rider om inget annat anges.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367–8.

ISBN 91-87666-22-7

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2004

ligen, har helt avlägsnat sig från de ursprungliga folksagotyperna och bara behållit vissa motiv som Eva Wigström haft en personlig relation till, som att den kvinnliga huvudpersonen spinner. Den uppfostrande ambitionen framträder tydligt, och den värld som speglas i sagorna är inte längre det gamla bondesamhällets utan samtida.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att *Sagens förvandlingar* vittnar om författarens lyhördhet för nyanserna i sagans språk. Den innehåller viktig grundforskning som ökar vår kunskap om Eva Wigströms verksamhet som sagosamlare och sagoförfattare. Den lämnar också ett förslag till hur vi i framtiden ska kunna skilja mellan olika kategorier av sagor i det litterära gränsområde där barnlitteraturforskningen och folklörstiken möts.

Bengt af Klintberg

Maria Wennerström Wohrne, *Att översätta världen. Kommunikation och subversivt ärende i Henri Michaux' Voyage en Grande Garabagne* (Acta Universitatis Upsaliensis, Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet, 39). Uppsala 2003.

Henri Michaux, född i Namur, Belgien, 1899 och död i Paris 1984, räknas till en av de mest betydande av det tjugonde århundradets franskspråkiga författare. Michaux var både poet och bildkonstnär – denna hans tvåfaldiga estetiska aktivitet, ord- såväl som bildkonst, brukar förövrigt den aktuella forskningen speciellt uppmärksamma. Även om han var samtida med surrealisterna och delade surrealismens syn på poesin som ett andligt äventyr "une aventure spirituelle", så skiljer sig Henri Michaux väsentligt från surrealismen. Michaux' verk uppvisar faktiskt en rad egenskaper som talar mot surrealisternas heta samhällsengagemang. Hyllningarna till friheten, kärleken och revolutionen tycks inte alls få någon plats i hans ångestladdade texter, som ofta kryddas med svart humor och andra allsköns grymheter. Michaux' vägran att ta ställning i frågor som hade ideologiska förtecken hänger samman med den tendens som verkar utgöra själva motorn i hela hans produktion: introspektionen. Man tänker främst på samlingar som *Mes propriétés* (1929), *Lointain intérieur* (1938), *L'Espace du dedans* (1944), vars titlar fångar inriktningen mot den inre erfarenhe-

ten, mot fantasi och inbillningskraft, mot drömmarna och de flyktiga impressionerna. Michaux-forskningen brukar förknippa den introspektiva rörelsen med ett mer eller mindre tydligt ointresse för konkreta landskap och med ett motstånd mot realism och historia; man brukar också i detta sammanhang tala om den religiösa mystikens erfarenhet (kristen tradition såväl som österländsk) för vilken Michaux intresserade sig, framför allt i ungdomsåren.

Maria Wennerström Wohrnes avhandling *Att översätta världen. Kommunikation och subversivt ärende i Henri Michaux' Voyage en Grande Garabagne*, Uppsala 2003 (419 ss), tar ett ganska bestämt avstamp i en opposition mot ovan skisserade tendens i läsningen av Henri Michaux. Forskningen kring Michaux, menar hon, har ofta felaktigt framfört uppfattningen att verket skulle vara hermetiskt och sakna såväl förbindelse med omvärlden som relation till sin läsare. För att utveckla sitt argument har Wennerström Wohrne valt att skärskåda ett verk: *Voyage en Grande Garabagne* utgiven i sin helhet första gången 1936 (det kom sedan ytterligare fyra versioner). Hennes val är ändamålsenligt; detta verk är en fiktiv reseberättelse där en jagberättare i 31 fristående kapitel talar om de olika folkslag som han säger sig ha besökt i riket "Grande Garabagne". De tokroliga namnen på folkslagen är fritt uppfunna och folken själva saknar någon bestämbar förlaga i verkligheten. Vid första påseendet är alltså folkslag och händelser i dessa texter bara språkliga konstprodukter, och hela landsändan "Grande Garabagne" verkar hänvisa endast till författarens fantasi eller inre erfarenhet.

Avhandlingsförfattaren vill nu visa att *Voyage en Grande Garabagne* trots allt refererar till omvärlden. Detta innebär emellertid inte att hon söker påvisa enkla, partikulära referenter, men att hon frilägger betydelsebärande skikt i texten som får sin fulla betydelse först genom att deras referentiella potential uppenbaras. Den imaginära rese-skildringens grundläggande syfte är, menar hon, att artikulera motstånd mot "auktoritära strukturer". Detta nyckelbegrepp syftar på västeuropeiska kulturella företeelser såsom familj, religion och stat; men det är också fråga om en biologisk eller materiell ordning vars hämmande och stagnerande effekt Michaux' text opponerar sig mot. Men först och främst, menar Wennerström Wohrne, är den auktoritära strukturen framför

alla andra *språket*. Michaux producerar nya ord och distanserar sig oavbrutet till standardiserade uttrycks sätt. Reseskildringens ”kommunikativa ärende” består i att artikulera en *subversion* gentemot alla dessa auktoritära ordningar, särskilt språket.

Wennerström Wohrne riktar på så sätt uppmärksamheten på formella, språkliga och textuella aspekter, vilket innebär en hälsosam distansering gentemot ett flertal filosofiska och psykologiserande essäer om poeten Henri Michaux's otygglade skapande. För även om känslouttrycken, skriken och den febriga, ryckiga stilen präglar Michaux' konstprosa så finns en annan viktig sida: viljan att förstå, strävan efter klarhet, önskan att i observationen etablera distans till den egna affekten. I Michaux' texter går det hallucinatoriska hand i hand med kritisk distansering och torr saktighet, och en av avhandlingens verkligt starka sidor är att författaren belyser även denna viktiga aspekt av Henri Michaux.

Maria Wennerström Wohrne har genomfört ett på många sätt imponerande avhandlingsarbete. För egen del fäster jag mig mest vid det konkreta tolkningsarbetet i närläsningarna av valda fragment ur *Voyage en Grande Garabagne* (kap. III–IV). Med stor känslighet, intuition och fantasi avlockar Maria Wennerström Wohrne betydelse ur Michaux' säregna språkliga uttryck och innovationer. Den stora behållningen av denna avhandling ligger alltså enligt min uppfattning i det fina närstudiet av *Voyage en Grande Garabagne*, och det är synd att en större fransk läsekrets inte kan ta del av Wennerström Wohrnes på svenska författade arbete. Hennes undersökning hör ju trots allt hemma i en fransk kontext: den är effektuerad i dialog med – och i opposition mot – den franskspråkiga litteraturkritiken.

Undersökningen är uppdelad i fem kapitel.

Redan i inledningen vill Wennerström Wohrne fästa uppmärksamheten på språkproblematiken. Michaux' dokumenterade misstro och avoghet gentemot språket utgör själva utgångspunkten för hela undersökningen. Den kommunikation som åsyftas i avhandlingens titel är speciell, eftersom den äger rum genom ett medium – språket – gentemot vilket Michaux i sitt skrivande vill uttrycka en grundläggande skepsis. Avhandlingens grundtes är också att kommunikation och subversion hos Michaux hänger intimt

sammans; skrivandets övergripande mål, viljan att bryta instängdhet och stagnation, hänför sig till både språket och den ”sociokulturella verkligheten”. Wennerström Wohrne nämner naturligtvis att Michaux' motstånd mot språket liksom hans språkliga nyskapelser placerar honom inom huvudfåran av den modernistiska poesin. Hon hänvisar till Bernt Olssons *Vid språkets gränser* (1995) som nämner Michaux' plats i denna tradition. Man borde kanske i stället för – eller i alla fall samtidigt med – Olssons utmärkta framställning ha hänvisat till Jed Rasulas och Steve McCafferys *Imagining Language. An Anthology* (1998). Rasulas och McCafferys mycket breda antologi behandlar denna aspekt mer uttömmande och med flera teoretiska perspektiv; den visar bl.a. att Henri Michaux' språkexperiment har sin plats i en västeuropeisk tradition som har rötter tre tusen år tillbaka i tiden.

Wennerström Wohrne redovisar – här i inledningen som överallt annars – tidigare forskning flitigt och hon positionerar sig fortlöpande i förhållande till Michauxlitteraturen. Hon redogör för verkets tillkomsthistoria och de olika versionerna (s. 40–59). Den gäckande landsändan ”Grande Garabagne” har emellertid även ett intresse av mer allmän och principiell natur som rör språkets referens. Ty, säger Wennerström Wohrne som hänvisar till både lingvisten Émile Benveniste och filosofen Jacques Derrida, det spänningsförhållande som råder mellan en referens till något utomlitterärt och en språklig artefakt, mellan känd verklighet och ren fantasi (”Grande Garabagne”), kan överföras till problemkomplexet språk/verklighet. Avhandlingsförfattaren vill härmed ifrågasätta en okomplicerad syn på begreppet språklig referens, uppfattad som en enkel hänvisning mellan en företeelse i den yttre verkligheten och en verbal produkt. Det är i princip inte möjligt, säger Wennerström Wohrne, att bestämma huruvida språkets referent återfinns inom eller utanför det skrivande subjektet. Och hon drar slutsatsen att man aldrig slutgiltigt kan bestämma en texts specifika referenter, vilket dock inte förhindrar att en text alltid hänvisar till en allmän kulturell kontext som ju kan uppfattas som utomspråklig verklighet.

Huvudargumentet i avhandlingen har alltså med begreppet *verklighet* att göra. Wennerström Wohrne låter aldrig påskina att begrepp skulle vara oproblematiska och hon gör, klokt nog, en begreppslik definition: med ”verklighet” menar

hon ”sociokulturell realitet”, det vill säga en ”kontext” som både finns inom och utanför verket. Hon talar om ”en kontext utanför det litterära verket och utanför författarens medvetande, vilken verket både är rotat i och mångtydigt riktar sig mot” (s. 25). En sociokulturell realitet kan alltså vara såväl samhällsföreteelser som språkliga konventioner och litterära traditioner. Wennerström Wohrnes opposition mot Michauxforskningen är välbetänkt och aldrig kategorisk. Det är en fråga om *prioritering*, preciserar hon. Folklagen i *Voyage en Grande Garabagne* ses i första hand som konkretioner av företeelser i verkligheten, i andra hand som vrångbilder av författaren själv eller som fantasifoster. Hon tar bestämt avstånd från uppfattningen att Michaux’ författarskap entydigt skulle referera till avgränsade företeelser i verkligheten (s. 37).

Jag är helt lojal med Wennerström Wohrnes synsätt vad gäller såväl språkets som det litterära verkets referens till ”verklighet”. Möjligen kunde man efterlysa en diskussion av de ideologier som i någon mening utgör förutsättningar för Michauxkritikens – och särskilt Maurice Blanchots – uppfattning beträffande texternas radikala frånvaro av syfte, mål och ärende. Påståendet att ett litterärt verk inte handlar om ”verkligheten” är ju, när allt kommer omkring, ödesdigert för litteraturen: Varför ska vi läsa litteratur om den inte, på något sätt, handlar om oss och vår omvärld? Nu vet alla som läst Maurice Blanchot att det han kallar litteraturens brist på bestämbar finalitet och referentialitet *inte* betyder att litteraturen skulle sakna väsentliga beröringspunkter med läsarens existens och värld. Tvärtom: litteraturen säger oss människor något väsentligt om oss själva, menar Blanchot. Denna problematik kunde ha nämnts i diskussionerna om litteraturens ”ärende” för att på så sätt nyansera kritiken av den tidigare Michauxforskningen. Wennerström Wohrne borde kanske också nämna och diskutera det faktum att Raymond Bellour, som hon räknar som en av sina viktigaste referenser bland Michauxkritiker, ganska systematiskt stödjer sig på Gilles Deleuzes uppfattning om litteraturens centrala relation till begrepp som ”liv” (*la vie*). Det hade varit befogat, menar jag, att konfrontera avhandlingens begrepp ”sociokulturell realitet” med Deleuzes ”*la vie*”.

I kapitel I (”*Voyage en Grande Garabagne* – en resa mellan språk och samhällen”) bestäms begreppet

auktoritära strukturer såsom samlande uttryck för alla de slutna system och instängande företeelser som berättarjaget i reseskildringen gör uppmot. Det kan röra sig om klotformer, fysisk materia, jord och gytja, kroppslighet (alltså egentligen ”tematiska strukturer”), men även om berättartekniska strukturer – vilket är intressantare. Med stöd i Wayne C. Booths diskussioner kring ”the implied author” visar nämligen Wennerström Wohrne att flera personer döljer sig bakom berättarjaget i *Voyage en Grande Garabagne*, och att den implicite författarens närvaro gör sig påmindels i själva gestaltningen av auktoritära strukturer, dels igenom den säregna språkframställningen. Berättarstrategin i reseskildringen tjänar alltså till att splittra en homogen, traditionell narrativ struktur och att göra framställningen fragmentarisk och dynamisk.

Slutligen behandlar Wennerström Wohrne de imaginära namnen. De har, menar hon, en dubbel funktion: dels motverkar de, genom att uppfinna nya namn, det etablerade språksystemet, dels angriper de, genom att parodiera dem, de processer av västerländskt märke som kontrollerar, bringar ordning och klassificerar okända ting.

Begreppet *struktur* borde ha definierats och diskuterats lite bättre. Termen är en av de mest använda i hela avhandlingen, men vi får ingen presentation eller granskning av ”struktur”, bara en hänvisning till SAOL (s. 75). Författaren använder begreppet i en ganska lös och fri betydelse; med denna term åsyftas såväl teman och motiv som språkliga relationer och regler. En struktur är per definition något rörligt och föränderligt, men då det appliceras på både sociopolitiska ordningar såsom familjen, religionen och sociala hierarkier såväl som på mer motiviska föremål som klotet, eller material som gytja, då har ”struktur” tendens att bli något ganska statiskt. Jag saknar framför allt en förankring i den strukturalistiska idéströmningen inom humanvetenskaperna. Wennerström Wohrne talar ju, helt i enlighet med ett strukturalistiskt synsätt, om solidaritet mellan innehåll och uttryck, och hon arbetar, också med anknytningen till strukturalistisk metod, med företeelser som fungerar på flera nivåer: ljud, syntax, semantik, berättarteknik ... När det talas om ”heterotopin” t.ex. (s. 154 ff.), ett begrepp som hämtas från Michel Foucault, kunde det därför ha varit på sin plats att hänvisa till Foucaults tänkande kring t.ex. ”diskursiva formationer” vilka aktualiseras så snart någon talar och som har centrala relatio-

ner till *makt*. Likaså vore det befogat att diskutera de utskiljningsmekanismer som, enligt Foucault, är konstitutiva för alla strukturer i samhällslig och historisk mening, eller kanske de inslag av irrationalitet och upplösning som utgör förnuftets och strukturens förutsättningar. Att *översätta världen* borde, menar jag, ha belyst begreppet "auktoritära strukturer" utifrån några teoretiska perspektiv, och på så sätt berika analyserna av dessa strukturer.

Kapitel II ("Voyage en Grande Garabagne i förhållande till reseskildringens genre") ägnas åt diverse utblickar över reseskildringen som litterär genre. Wennerström Wohrne lägger i detta kapitel fram ett digert kunskapsstoff, som jag här kort skall försöka återge.

Författaren tar först upp avgränsningen mellan faktiskt och imaginär reseskildring, och påpekar svårigheterna med att upprätthålla skillnaden där emellan. Hon diskuterar begreppen exotism och orientalism utifrån Edward Saids och Tzvetan Todorovs arbeten. Särskilt relevant ter sig den senares undersökning av reseskildringens utveckling mot en fokusering på författarsubjektet och dess skapande aktivitet på bekostnad av skildringen av en yttre verklighet (s. 130). En viktig poäng för avhandlingsförfattaren består i att visa att *Voyage en Grande Garabagne* inte alls är en så unik och ojämförlig text som vissa Michauxforskare försökt göra gällande. Istället alluderar Michaux' reseskildring från 1936 till en mångfald språkliga strukturer och litterära traditioner utan att anknyta helt till någon (s. 142). Wennerström Wohrne tar upp reseskildringens förhållanden till å ena sidan den vetenskapliga, etnografiska framställningen, och å den andra till olika inslag eller tendenser inom den litterära reseskildringen, d.v.s. utopiska, satiriska och exotiska. *Voyage en Grande Garabagne* förhåller sig inte entydigt negativt till alla dessa tendenser, men snarare motsägelsefullt, fastslår hon (s. 162). Avslutningsvis jämförs *Voyage en Grande Garabagne* med fem verk, *Iter Lapponicum* (utgiven 1811) av Carl von Linné, *Gulliver's Travels* (1726) av Jonathan Swift, *Supplément au Voyage de Bougainville* (1773) av Denis Diderot, *La Tentation de l'Occident* (1926) av André Malraux och "Exposition des usages civils et religieux des parses" (1771) av Anquetil-Duperron. Dessa jämförelser görs med syftet att belysa olika inslag i Michaux' reseskildring, och det är endast den sista jämförelsen som gör anspråk på att vara en genetisk komparation.

Ingen av de fem texterna är irrelevant för undersökningen (i synnerhet inte Anquetil-Duperrons text som Michaux förmodligen läst och blivit påverkad av. Jag vill emellertid ifrågasätta omfånget av denna "utblick över reseskildringens genre". Dessa synpunkter borde inte ha svällt ut till ett helt kapitel, ty föremålet för avhandlingen – Michaux' text – kommer på för långt avstånd. Man kunde ha komprimerat synpunkterna och låta dem komma in i den löpande kommentaren, när det är lämpligt. Mycket av kapitlet om reseskildringen kunde strykas och annat kunde integreras på andra ställen. Här kommer åtskilligt intressant material fram, men de långa avsnitten om Linné, Swift, Diderot, Malraux och Anquetil-Duperron gör att själva föremålet för avhandlingen, *Voyage en Grande Garabagne*, nästan glöms bort.

Samma kritik kan förövrigt riktas mot avhandlingen som helhet. Ofta använder författaren stora gester då allt ska sägas om tidigare forskning och om olika ämnen. Inte så sällan får författarens skrupulösa redovisningar och positioneringar i Michauxlitteraturen negativa konsekvenser för avhandlingens läsbarhet. Genomgångarna av tidigare forskning har en tendens att tjäna syftet att positionera avhandlingsförfattaren i förhållande till allt som skrivits om Michaux; det vore bättre att ta upp själva undersökningens relationer till tidigare forskning. Redogörelser av tidigare forskning som sedan förkastas utan att de tillför resonemanget något kunde, menar jag, strykas helt. Jag måste göra samma anmärkning beträffande redogörelserna av Raymond Bellours arbete med textutgivningen. Den information som finns i textens redovisade varianter måste användas aktivt av avhandlingsförfattaren; i annat fall räcker det med att bara hänvisa till Bellours sammanställningar. Man borde, enligt mitt synsätt, ha stramat upp presentationen i flera avseenden och korta ned undersökningen till nästan hälften (ca 250 sidor). I det här fallet kan man dessutom hävda att det stora omfånget döljer en paradox. Wennerström Wohrnes tillvägagångssätt att "säga allt" i sin avhandling, att uttömmande ringa in föremålet för undersökningen, går nämligen stick i stäv med den språksyn hon själv förfäktar, d.v.s. att språkets referens i väsentlig mening är obestämbbar, rörlig och outtömlig.

Vad är en avhandling? Svaren på den frågan speglar olika synsätt. Ett svar är att en avhandling skall vara som vilken vetenskaplig undersökning

som helst. Ett annat är att en avhandling skall utgöra ett väsentligt underlag för examination på forskarutbildning och därmed likställas med ett läroprov. En rimlig konsekvens av reformen av forskarutbildningen 1998, vars övergripande syften var att effektivisera utbildningen och öka genomströmningen, måste vara att voluminösa avhandlingar inom humaniora och samhällsvetenskap blev mer sällsynta. Inte minst med tanke på tryckkostnaderna finns det fog för att skriva mer koncentrerade avhandlingar som inte har ambitionen att uttömmande presentera allt avhandlingsförfattaren fått under sina fyra nettoår på forskarutbildningen.

Efter den långa utblicken över reseskildringens genre återkommer vi till närläsningen av Henri Michaux' text. Kapitel III "Voyage en Grande Garabagne – en trehövdad auktoritet: familjen, religionen, samhället" grupperar de kapitel i reseskildringen som fokuserar olika typer av samfund. Läsarens uppmärksamhet koncentreras här på språket i reseskildringen, vilket Wennerström Wohrne avlyssnar med minutiös noggrannhet och precision i sina tolkningar. Hon tar upp folkslag som skildras med särskilt avseende på "auktoritära strukturer": folkslag som representerar instängdhet och stagnation, brutalitet och systematiskt våld – "les Hacs" –, stelnat och konventionellt språk – "les Émanglons" –, substanslöshet, stagnerande och instängande materialitet, – "les Omobules" – och prostitution och ojämlikhet mellan könen – "les Omenvus"...

Det är måhända lite förvånande att Wennerström Wohrne, som genomför ett så ambitiöst och intressant tolkningsarbete med avseende på namnens betydelseassociationer, valt att inte alls följa ett speciellt spår, nämligen det *flamländska*. Margaret Rigaud-Drayton har skrivit en artikel om Michaux' problematiska förhållandet till flamländsk kultur och flamländskt språk, som Wennerström Wohrne mycket väl kunde ha använt sig av: Finns det anspelningar på flamländska i de imaginära namnen? Wennerström Wohrne själv refererar till intervjun med Bréchon där Michaux beskriver sin vana att läsa i ordböcker, utan att ta hänsyn till definitionerna; men hon väljer att koncentrera analysen av namnen på de imaginära folkslagen till den orientaliska kulturella kontexten, framför allt referensen till zoroastrismen.

Kapitel IV "Voyage en Grande Garabagne – språket och litteraturen såsom undergrävda auktoritära strukturer" koncentrerar närläsningarna på språket hos vissa folkslag. Språket som abstrakt system eller som arbitrar nomenklatur fokuseras, men också den litterära traditionen och etablerade mönster. I skildringen av folken i "Langdine" t.ex. iscensätts komplicerade regler och meningslösa konventioner som enligt Wennerström Wohrne för tanken till den litterära traditionen. Sist i detta kapitel får vi ett välmotiverat sammanfattande avsnitt kring resultaten av hela närläsningen. Framför allt dryftar författaren ett viktigt resonemang kring begreppen auktoritär struktur och subversiva element i läsningarna av de skilda folkslagen; innehåll och uttryck och den "rörliga relationen" mellan dessa. Dessa sidor är med andra ord bland de mest centrala i hela avhandlingen. Här preciseras innebörd och funktion av Michaux' subversiva strategi. Ett viktigt betydelseplan kan friläggas och preciseras: sambandet mellan maktstruktur och språk. Wennerström Wohrne argumenterar övertygande för ett subjektivt synsätt enligt vilket stelnade, etablerade språkliga mönster hos Michaux svarar mot maktens våld och förtryck.

Det avslutande kapitlet V "Det vidgade rummet. En utvecklingslinje inom författarskapet" sammanfattar hela avhandlingen genom att argumentera för att Michaux författarskap visar en utvecklingslinje mot ett vidgat perspektiv, "en upplösning av jagets privata rum" (s. 368). Den introspektiva rörelsen i början av författarskapet avlöses av ett överskridande av jaget och vi rör oss hos den senare Michaux, menar Wennerström Wohrne, mot en gränslös livserfarenhet. Författaren gör här jämförelser med en samling från 1929 *Mes propriétés* och sviten "La marche dans le tunnel" från 1943. (ingående i *Épreuves, exorcismes 1940–1944*). Sammanfattningsvis kan man kanske tycka att Wennerström Wohrnes tolkning av skrivandet som terapeutisk eller frigörande aktivitet, vilket nämns på flera ställen i avhandlingen, accepteras en smula okritiskt. Avhandlingsförfattaren nöjer sig egentligen med att, utifrån Michaux' egna uttalanden, stipulera att litteraturen skänker både författaren och läsaren "förlösning", som det sägs alldeles i början av inledningen (s. 11).

Jag vill avslutningsvis kraftigt understryka förtjänsterna i Wennerström Wohrnes arbete. Dels bärs hela hennes undersökning upp av en conse-

kvent och redig argumentation, dels är det konkreta tolkningsarbetet utförd med stor precision, stringens och intuition. Denna avhandling – som återknyter till den franska etymologin *thèse* – driver en övertygande argumentation och det är mycket svårt att inte ge Wennerström Wohrne rätt i sitt grundläggande synsätt: den övergripande tesen är både rimlig, övertygande och angelägen. Avhandlingens sista vinnande egenskap består slutligen i författarens ödmjukhet gentemot de egna resultaten. Maria Wennerström Wohrne gör aldrig några anspråk på att leverera en ny uppfattning om Michaux' författarskap. Det bör därför inskräpas att ingen har tidigare belyst synpunkten så systematiskt och så uttömmande som hon, och man önskar att den frankofona Michauxforskningen mycket snart ska kunna få ta del av en fransk sammanfattning av hennes forskning.

Bengt Novén

Thomas Ek, *En människas uttryck. Studier i Hans Ruins självbiografiska essäistik* (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 657). Helsingfors 2003.

Thomas Eks avhandling består av åtta kapitel och omfattar inklusive förord, illustrationer, engelskspråkig sammanfattning, noter, litteraturförteckning och personregister totalt 354 sidor. Inledningskapitlet fokuserar på relationen mellan texttolkning och livstolkning. Här friläggs undersökningens tematiska inriktning med specificering av frågor som förhållandet mellan ett enskilt verk och en betydelsebärande helhet, frågan om idyllen som en konstans i författarskapet eller frågan om den litterära textens upphov och olika utvecklingsstadier. I metodiskt avseende beskrivs arbetets hermeneutiska utgångspunkter, med tonvikt på den enskilda tolkarens personliga sätt att närma sig en text. Ifråga om undersökningens syfte betonas särskilt inriktningen på s.k. 'nyckeltexter' och en strävan att med tillhjälp av både personhistoria och samtidshistoria inte enbart ge en bild av Hans Ruins litterära uttryck, utan även av de sammanhang i vilka han levde och verkade. Inledningskapitlet problematiserar essän som genre och åskådliggör huvudlinjerna i Ruins författarskap, av 22 utgivna verk i bokform utgör 13 essäsamlingar. Här redogörs också för hittills utförd forskning.

Kapitel II ägnas Hans Ruins biografi. På ba-

sen av tillbudsstående källor tecknas ett porträtt av Ruin s.a.s. utifrån, med avstamp i biografiska grundfakta och med stöd av karakteristika givna av personer i hans omvärld.

Kapitel III tar med utgångspunkt i essäsamlingen *Det skönas förvandlingar* (1962) upp en rad centrala begrepp i Hans Ruins estetik. Det utgör en vidareutveckling av det biografiska och kan betraktas som en introduktion till Ruins tankevärld med dess nära samband mellan konst och liv. Genom ett antal punktnedslag åskådliggörs hur olika incitament i Ruins vardagsverklighet omskapas och förvandlas innan de når offentligheten i artikeln eller essäns form. I kapitlet ges flera prov på hur Ruins essäer går i inbördes dialog med varandra eller hur de samverkar med andra författares texter. I sammanhanget blir för Ruin centrala läromästare som Yrjö Hirn och Hans Larsson speciellt uppmärksammade. I ett mera vidsträckt tids-historiskt sammanhang undersöks Ruins förhållande till den finlandssvenska modernismen.

Kapitlen IV, V, VI och VII bildar – enligt författarens egen utsago – avhandlingens centrum.

Kapitel IV granskar Hans Ruins litterära kvarlätenhet – särskilt dagboksmaterialet – som en källa för litterärt skapande. I ljuset av tidigare utforskning av dagboken som genre aktualiseras en rad principiella frågor om skiljelinjen mellan privat och offentligt och i kapitlet ges en rad prov på hur Ruins dagboksanteckningar fungerar som tankegodis och fröbank i hans essäistik. Kapitlet belyser även frågan om Ruins skapande och hans målmedvetna strävan att utveckla och finslipa sina språkliga uttrycksmedel. Inblickarna i Ruins dagbok gestaltar en ordets trotjänare som aldrig tröttnar på att försöka förankra sina upplevelser och erfarenheter i form av anteckningar för dagen.

Kapitel V gestaltar skärgårdslandskapets roll i Hans Ruins liv och skapande. Särskild uppmärksamhet ägnas skärgårdsskildringen i *Rummet med de fyra fönstren* (1940). Även andra aspekter på Ruins förhållande till skärgården lyfts fram. Skärgården som hemvist för den svenskspråkiga befolkningen i Finland. Skärgården som sammanhållande symbol för den svenskspråkiga folkstammen. Skärgården som katalysator för fosterlandskärlek och längtan hem. I sammanhanget ägnas Arvid Mörnes betydelse för Ruin speciell uppmärksamhet.

Kapitel VI vidareför och fördjupar analysen av *Rummet med de fyra fönstren*. Infallsvinkeln är i allt väsentligt genrebetonad. Med idyllen som